

MAARJAMAA

EESTI KATOLIILKLASTE RINGKIRI

Nr. 2 (14)

Vlaastakäik

Jaanipäeval 1967

«Seda kabelit ehitades oli mu sihiks luua paik vaikuse, palve, rahu ja hingesttuleva rõõmu jaoks»

Le Corbusier

JUMALAGA JA JUMALATA

Et Jumalasse uskujate ja mitte-uskujate vahel teatav pinge valitseb, kuulub lahutamatult asja juurde. Nii on ja jääb see kõigi inimesele eluliste probleemide puhul. Aga kui sõna «usklik» mõnelt oma arust ortodokselt ateistilt mõtlemisvõime võtab, või kui sõna «ateist» mõne mitte vähem — ikka oma arust! — õigeuskliku kristlase lausa marru ajab, tohib ja tulebki küsida: kas poleks teisi parem?

Ateistide käitumise võime jätta nende eneste hooleks, sest meil on oma ukseesise kasimisega paraku küllalt tegu. Igaüks tunneb ju, et uskmatute põletamata-jätmisega ei sobi enam hästi uhkustada. Aga kas tunnevad paljud, et isegi siis, kui me pahasoovaliku ateisti attheidetele samaga vastaksime, ei oleks kõik päris korras? Jah, aga misugune oleks siis see õige kristlik hoiak ateistide suhtes? Vastust ei ole, sest küsimus on vale. Kristlase ülimaks käsuks on teatavasti armastus, armastus Jumala ja ligimese vastu — ning see armastus ei tunne vahetegemist. Teiste sõnadega: ateisti tuleb armastada mõttes, sõnas ja teos — täpselt niisamuti kui iga teist inimest. Armasta ateisti nagu iseennast! Jeesus suri ka nende eest.

Armastus tähendab muuhulgas ligimese võtmist sellisena nagu ta on, eluteel vastujuhtuva ainukordse indiviidi tundmaõppimist. Tahes-tahtmata tuleb meil iga uus tutvus esiteks teatavasse üldisemasse kategooriasse paigutada. Seda tundmaõppimise eelastet — rohkem ta ju ei ole — on antud juhul põhjust eriti tõsiselt võtta. Mida tähendab õieti võõrsõna «ateist»?

Tegelikult ei rohkem ega vähem kui meiekeelne «jumalatu» — inimene, kel ei ole Jumalat. «Ateist» pole niisiis kuidagi viisi sünonüüm meie «jumalasalgajaga»! Ka siis kui

ateistid peaksid meid esimestena silmakirjateenriteks nimetama, ei ole meil, kristlastel, mingit väljavaadet neile sellesamaga vastata, ilma et me oma enese usust taganeksime.

Sõnake «ateist» üksi ütleb väga vähe inimesest, kellest me muud ei tea, katab lausa tohutult erinevaid käitumisviise ja saatusi: ateisti ja ateisti vahel võib kaugelt rohkem kui vaks vahet olla. Mõni on Jumalast ilma sellepärast, et ta pole millestki niisugusest veel kuulnudki, teine selge sihiga ise teistele jumalaks olla, kolmas jälle tahaks kangesti uskuda, aga ei suuda lihtsalt — ja nõnda edasi.

Üks osa kristlasi peab praegugi veel ateistide suureks ja jõledaks süüks, et nad Jumalasse ei usu. Selle asemel et küsida, kuidas nad siis peaksid õige Jumalast kuulda saama või kelle kaudu tema armastust kogema. Ütelgem selge sõnaga: see on iga kristlase püha kohus. Niikaua kui me end selle pärast ateistist paremaks ei pea, võime ja peamegi end kannustama sõnadega nagu: praegu olen mina selle ateistist ligimese peamine lootus. Ja mitte Kaini kombel: ega ma oma venna vaht ole! Me oleme ju seda. Kõik. Kristus tuli teenima ja mitte end teenida laskma. Või ei oska me teenimise — visa, vaigse, igapäevase pisitöö — ja kelkimise vahel enam vahet teha? Pühapäevakristlastest on kuradil märksa enam kasu kui ateistidel.

Me usume, et usk on Jumala kingitus. Kuidas selle usu põhjal kuri olla kellegi peale, kes pole seda kingitust veel saanud? Me teame küll, et Jumal ei keela usku kellelegi, kes seda ihaldab — kuid Jumala «kuidas, kus ja millal» pole ei meie teha ega mõistatadagi. Tuletagem meelde meest, kes sündis pimedana, ei iseenese ega oma vanemate pattude pärast, vaid selleks «et Jumala teod temas ilmsiks saaksid». Jumala teed ei ole meie teed. Palju õigem on, kui me iseeneselt küsime, kas tunneme hirmu selle ees, et see kallis kingitus võiks ühel õnnetul päeval kaduma minna.

*Jumal armastas ju maailma nõnda,
et ta andis oma ainusündinud poja,
selleks et keegi, kes temasse usub, hukka ei läbeks,
vaid et tal oleks igavene elu.*

*Jumal ei saatnud ju poega maailma selleks,
et ta maailma üle kohut mõistaks,
vaid selleks, et maailm saaks päästetud tema läbi.*

*Kes temasse usub, selle üle ei mõisteta kohut;
aga selle üle, kes ei usu, on kohus juba mõistetud —
sest et ta ei uskunud Jumala ainusündinud poja nime sisse.*

*Aga kohus on see, et valgus tuli maailma,
ja inimesed armastasid rohkem pimedust kui valgust,
sest nende teod olid kurjad.*

Joh. 3, 16-19

Nõnda siis tegi arst, mis tema võimuses seisis: ta tuli haiget terveks tegema. See, kes ei taha arsti korraldusi täita, saadab enese ise hukka. Päästja tuli maailma: miks teda muidu päästjaks nimetatakse kui sellepärast « et ta päästaks maailma »; kindlasti mitte selle põhjal: « et ta maailma üle kohut mõistaks ». Sa ei taha usu läbi päästetud saada? Sinust enesest saab sinu üle kohus mõistetud. Ah, mis ma ütlen: saab kohus mõistetud? Vaata, mis ta ütleb: *Kes temasse usub, selle üle ei mõisteta kohut, aga kes ei usu — mis sa ootad öeldavat, kui et: selle üle mõistetakse kohut? aga ei: selle üle, ütleb tema, on kohus juba mõistetud.* Kohtupäeva ei paistagi veel, kuid kohus on juba mõistetud! Sest Issand teab, kes tema omad on:

teab, kes peavad vastu kroonini, kes tuleni; tema tunneb oma rehealuse nisu, tunneb kõlkaid; tunneb oma külvi, tunneb umbrohtu. Selle kohus, kes ei usu, on juba mõistetud! Ja miks mõistetud? *Sest et ta ei uskunud Jumala ainusündinud poja nime sisse.*

Aga kohus on see, et valgus tuli maailma, ja inimesed armastasid rohkem pimedust kui valgust, sest nende teod olid kurjad. Mu vennad: kelle teod leiab Issand head olevat? Mitte kellegi, kõigi teod leiab ta halvad eest. Ent kuidas siis mõned tegid tõde ja tulid valguse juurde? Sest pärast öeldakse sedagi: *Aga kes teeb tõde, tuleb valguse juurde, et tema teod ilmsiks saaksid, et nad on Jumalas tehtud.* Kuidas siis mõned tegid hea teo, et jõuda valguse, see tähendab Kristuse

juurde? Ning kuidas armastasid mõned pimedust? Kui ta kõik patustena eest leiab ia kõik patust parandab, ning too madu, mis kujutas Issanda surma, neid terveks teeb, kes hammustada said, ja madu — see on, Issanda surm — maohammustuse pärast püsti pandi, surelike inimeste pärast, keda tema leiab ülekohtu tegijad olevat, kuidas sellest aru saada: *Kobus on see, et valgus tuli maailma, ja inimesed armastasid rohkem pimedust kui valgust, sest nende teod olid kurjad?* Mis see tähendab? Kelle teod on siis head? Kas sa ei tulnud mitte õelasid õigeks tegema? *Kuid nad armastasid, seisab seal, pimedust rohkem kui valgust.* Siin seisab sõna jõud! Oma patte armastanud on paljud, paljud on aga ka oma patud üles tunnistanud;

ent kes oma patte tunnistas, end patus süüdistab, see käib juba Jumalaga. Jumal süüdistab sind patus: kui sina ka süüdistad, oled sa Jumalaga koos. Nagu oleks tegemist kahe eri asjaga — inimene ja patune. Kuuled inimesest — selle tegi Jumal; kuuled patusest — selle tegi inimene ise. Hävita see, mis sa ise tegid, et Jumal päästaks, mis tema tegi. On vaja, et sa vihkad eneses su enese tegu ja armastad eneses Jumala tegu. Aga kui see, mis sa tegid, sulle vastikuks minema hakkab, algavad sealtsamast sinu head teod — sest et sa oma halvad teod süüks tunnistad. Halbade tegude üles-tunnistamine on heade tegude algus.

Augustinus

Tractatus XII in Joannis evangelium

KIRIKUKOGU ATEISMIST

Väljavõte pastoraal-konstitutsioonist GAUDIUM ET SPES

Inimese väärikuse kõrgem põhjus seisab selles, et ta on Jumala osadusse kutsutud. Inimene on juba sünni poolest kutsutud Jumalaga kõnelema: ta on ju olemas ainult sellepärast et Jumal on ta armastusest loonud ja teda armastuse pärast ikka veel elus hoiab. Nii ei ela inimene täiesti tõsioludele vastavalt enne kui ta seda armastust vabalt tunnustab ja end oma Looja hoolde annab. Kuid paljud meie kaas-aegsed ei käsita üldse või eitavad koguni selge sõnaga seda sisimat je elulist ühendust Jumalaga. Sellepärast tuleb ateism meie aja tõsisemate probleemide hulka arvata ja põhjalikuma vaatluse alla võtta.

Ateismiks nimetatakse üksteisest väga erinevaid nähtusi. Mõned eitavad otseselt Jumalat, teised arvavad, et inimene ei suuda Tema suhtes midagi kindlat väita, kolmandad jälle asuvad

Jumala-probleemi arutama meetodiga, mis laseb küsimust mõttetuna paista. Mõõtvate teaduste pädevuspiire rikkudes väidavad paljud, et kõik on nende teaduste abil selgitatav, või ei tunnista enam mingisugust absoluutset tõde. Mõned seavad inimese nii kõrgele, et usk Jumalasse kaotaks nagu tähtsuse. Nende peamureks näib olevat pigemini inimese jaatamine kui Jumala eitamine. Teised kirjeldavad Jumalat nii, et see mõttekuju, millest nad lahti ütlevad, ei ole kuidagi viisi evangeeliumi Jumal. Mõned ei hakka Jumala probleemi arutamagi: nad ei näi usulist rahutust tundvat ega tea, miks nad peaksid usuga tegelema. Ateismi põhjuseks on sageli veel äge protest maailmas leiduva halva vastu kui ka kohatu absoluutsuse omistamine teatud inimlikele väärtustele, nii et need Jumala asemele seatakse. Isegi

tänapäeva tsivilisatsioon võib, mitte oma olemuse poolest, vaid kui ta end liialt maisettesse ülesannetesse mässib, Jumala juurde pääsemist tihtipeale raskendada.

Olgugi et neid, kes püüavad südame-tunnistuse manitsuste kiuste Jumalat teadlikult oma südamest eemale tõrjuda ning usulistest küsimustest kõrvale hoida, ei saa süüst vabaks mõista, lasub siiski osa vastutust selles ka usklike õlgadel. Ateism pole nimelt, tervikuna võttes, mingi iseseisev, vaid mitmest põhjusest tulenev nähtus. Nende põhjuste hulgas leidub ka kriitiline reaktsioon usundite ning, teatud maades, kõigepealt ristiusu vastu. Sellepärast võib usklike osatähtsus ateismi tekkimisel võrdlemisi suur olla, nimelt siis, kui tuleb ütelda, et nad usulise kasvatus hooletussejätmise, usuõpetuse eksliku tõlgendamise või siis ka oma usulise, kõlbelise ja ühiskondliku käitumise läbi Jumala ja usu tõelist palet rohkem varjavad kui ilmsiks teevad.

Tänapäeva ateism esineb tihtipeale ka süsteemina, mis arendab muuhulgas inimese enesemääramise-soovi niisuguses ulatuses, et see ei kannata mingisugust laadi olenevust Jumalast. Need, kes seda liiki ateismi tunnistavad, väidavad vabadust seisvat selles, et inimene on iseenesele sihiks, oma ajaloo ainsaks sepiitsejaks ja loojaks. See ei saa nende arvates kokku käia Issanda, kõigi asjade alguse ja otsa tunnistamisega, või tegevat vähemalt selle väite täiesti ülearuseks. Niisugust õpetust võib soodustada jõutunne, mida annab inimesele tänapäeva tehnika areng.

Praegusaja ateismi vormidest kõneldes ei saa mööda minna sellest, mis ootab inimese vabanemist kõigepealt tema majanduslikust ja ühiskondlikust vabastamisest. Ta väidab, et usk seisvat oma olemuse poolest selle vabastamise vastu, kuna ta suunavat inimese lootuse petliku tulevase elu poole ja takistavat teda nii maapealset ühiskonda ehitamast. Seal kus selle õpetuse

pooldajad võimule pääsevad, peavad nad ägedat võitlust usu vastu ja tarvitavad ateismi levitamiseks, eriti nooruse kasvatamisel, neid surveabinõusid, mis riigivõimu käsutuses seisavad.

Ustavana nii Jumalale kui inimestele ei saa Kirik teha muud kui kahetusega, kuid samas vankumatult hukka mõista neid õpetusi ja üritusi, mis räägivad mõistuse ja üldinimliku kogemuse vastu ning püüavad inimest võõrutada temale sissesündinud väärikusest, nagu te neid varemgi on hukka mõistnud.

Süiski püüab Kirik ateistide mõtteviisis peituvaid Jumala eitamise põhjusi mõista. Ateismi poolt asetatud tõsiste probleemide ja kõiki inimesi haarava ligimesearmastuse ajal peab ta vajalikuks neid küsimusi tõsise ja põhjaliku vaatluse alla võtta.

Kirik on kindel, et Jumala tunnustamine ei käi kuidagi viisi inimese väärikuse vastu, sest see väärikus põhjendab Jumalal enesel ja leiab Temas oma täiuse. Jumal Looja on ju inimese mõistusega varustatud, vaba olevusena ühiskonda asetanud, kõigepealt on Ta tema aga pojana Jumala enese osadusse, Jumala õndsusest osa saama kutsunud. Peale selle õpetab Kirik, et eskatoloogiline lootus ei kahanda maapealsete ülesannete tähtsust, vaid pigemini toetab nende täitmist uute motiividega. Seevastu saab inimese väärikus seal, kus jumalik alus ja igavese elu lootus puuduvad, raskesti kannatada, nagu me tänapäeval tihti kogeme, ning elu ja surma, süü ja valu mõistatused jäävad lahendamata. See viib inimese mitte harva meeletehetele.

Esiailgu jääb iga inimene iseenesele lahendamatuks, hämaralt tunnetatud küsimuseks. Teatud silmapilkudel, eriti tähtsamate elusündmuste puhul, ei pääse keegi sellest küsimusest täiesti mööda. Sellele küsimusele annab ainult Jumal üksi täie ja täiesti kindla vastuse, mis kutsub inimest ülevamalt mõtlema ja alandlikumalt otsima.

Ateismist paranemiseks vajalikku

arstirohtu tuleb oodata niihästi õpetuse asjakohasest esitamisest kui ka Kiriku ja ta liikmete laitmatust elust. Kiriku ülesandeks on ju Jumal-Isa ja Tema lihakssaanud Poja juuresolekut kehastada ja nagu nähtavaks teha selle läbi, et ta end Püha Vaimu juhtimisel lakkamata uuendab ja puhastab. Seda saavutame kõigepealt elavat ja küpset usku tunnistades, usku, mida on kasvatatud nii, et ta suudab raskused läbi näha ja ületada. Niisugusest usust on suur hulk märtreid hiilgavat tunnistust andnud ja annab praegugi. Sel usul tuleb oma viljakust näidata sellega, et ta ulatub usklikke elu kõigile, ka ilmalikele, aladele ning tõukab neid õigluse ja armastuse suunas, eriti puudustkannatajate vastu. Jumala juuresolekut aitab veel kõige rohkem esile tuua vernalik ligimesearmastus usklikke vahel, keda usk Rõõmusõnumisse laseb üksmeelselt koos töötada ja ühtsuse sümbooliks saada.

Ateismi suhtes täiesti eitavale seisukohale jäädes tunnistab Kirik otsekoheselt, et kõik inimesed, usklikud ja mitte-usklikud, peavad aitama õieti

üles ehitada seda maailma, milles nad koos elavad. Ilma siira ja mõistliku mõttevahetuseta pole see kindlasti mitte võimalik. Sellepärast kahetseb Kirik väga ülekohtust diskriminatsiooni usklike ja mitteusklike vehel, mida rakendavad mõned inimisiku põhilisi õigusi mittetunnustavad riigivõimud. Usklikele nõuab Kirik vabu käsi Jumala templi ehitamiseks siin maailmas, ateistide kutsub ta siiralt Kristuse Rõõmusõnumit vaatlema, ilma et nad oma südant suleksid.

Kirik teab nimelt väga hästi, et tema sõnum vastab inimese südame kõige salajasematele soovidele, sest see sõnum võitleb inimese kutsumuse väärrikuse eest ja annab uut lootust neile, kes on juba oma kõrgema sihi suhtes lootust kaotamas. Kiriku sõnum ei piira inimese kasvamist kuidagi viisi, vaid jagab tema arengule valgust, elu ja vabadust. Väljaspool seda sõnumit ei suuda miski inimese südant rahuldada. « Sinule oled Sa meid teinud, » Issand, « ja meie süda on rahutu, kuni ta Sinu rahu leiab ». (Augustinus)

USK JA USKMATUS PSÜHHOLOOGIA TAUSTAL

Ignace Lepp

Psychanalyse de l'athéisme moderne

Nouvelle édition revue et augmentée

Bernard Grasset, Éd., Pariis 1966, 267 lk.

Teose esmakordsest ilmumisest (1961) polnud veel möödunud viit aastat, kui osutus vajalikuks käesolev teine, täiendatud trükk. Enne kui autor läinud aasta Nelipühadeks ootamatult silmad sulges, oli raamat jõudnud ilmuda ka inglise, saksa, itaalia, hollandi, rootsi ja soome keeles — ühtekokku seega seitsmes eriväljaandes. Selle välise edu põhjusi võib ja tulebki otsida mitmelt poolt. Esime-

sena tohime küll mainida meie aja üldist huvi psühholoogilise kirjanduse vastu üldse. Antud juhul pole ju tegemist kitsale asjatundjate-ringile määratud uurimuse, vaid just laiema publiku poole pöörduva populaarteadusliku kirjutisega. Edasi kuulutab pealkiri üsna originaalset katset ateismi-fenomeeni lähemaks valgustamiseks.

Katoliiklikes maades tõstsid äsja-

se kirikukogu diskussioonid tunduvalt huvi ateismi-probleemi ümber, ning seegi on üks raamatu « mineku » põhjusi. See huvi on küll veidi vanem, kuid siiski suhteliselt uus, palju uuem kui nähtus ise: avaliku elu usust võõrdumine senini « kristlikeks » nimetatud maades.

Katse uuduse tõttu tasub viivuks peatuda sisukorral, milles torkab silma viie eriliiki ateismi käsitletu: neurotiline, marksistlik, ratsionalistlik, eksistentsialistlik ja lõpuks Jumala eitamine « väärtuste » nimel. Nendes kapiitlites tulebki otsida autori originaalset panust.

Sissejuhatus *Ateistid ja ateism* peatub pikemalt probleemiasetusel. Juba väliselt erineb tänapäeva ateism möödunud sajandite omast kaugelt suurema leviku poolest. Meie aja usueitajad pole seda ka mitte teatavate üksikute usundite, vaid usu kui niisuguse suhtes. Kuid selle peale vaatamata näitavad paljud neist selget antikristlikku tendentsi, ka kui nad sealjuures mõnavad, et kristluse puhul on tegemist religiooni kõrgeima arenemisastmega. Arengut tõstab autor kohe alguses esile ka usklike ja uskmata omavahelistes suhetes: « vähemalt Lääne arenenud maades » on need ikka enam ja enam ' rahuarmastavad '. (lk. 9) Nähtuse kui niisuguse globaalsusest hoolimata pole siin tegemist ühtkarva hoiakuga: eelseisva analüüsi peaülesandeks ongi seatud tänapäeva ateismi liigituse ja kihistuse kirjeldamine.

Autor ei varja ettevõtte raskusi: « Ebaaususe ettetoomine ei suuda anda tõelist seletust ei usust ega usu puudumisest. Ainuüksi usklik, kes oma usu üle järele mõtleb, on võimeline usu üle seletust andma. Samuti oskab ainult ateist öelda, mis on ateism. Kui ma usaldan siin ateismi psühholoogilisele uurimisele asuda, olgugi et olen usklik, sünnib see sellepärast et ma olin ise ateist, ateist, kes ei otsinud mingil viisil Jumalat kuni kahekümneseitsmenda eluaastani, ja kuna kõik mu toleaeagsed sõbrad olid

samuti ateistid. Ma loodan niisiis, et suudan ikka veel mõista ateistide siseelu, keda kohtan nüüdki hulgaliselt nii sõpruse kui elukutse raamides. » (13)

Järgnevas peatükis *Ateist, kes ma olin* võtab autor esimesena analüüsi alla omaenese kunagise ateismi. Neid lehekülgi võib vaadelda ühe varasema raamatu (Tee Karl Marxist Jeesus Kristuseni, 1955) kokkuvõttena ja nii pole meil vaja pikemalt peatuda. Lühidat märkimist väärrib aga siingi, et lähimate kohanimedeta toodud miljöö sobib peaaegu ükskõik missugusesse tänapäeva linna. Viieteistkümnenda-aastaselt hakkab poiss noorkommunistiks, aastat kolm hiljem peab nooruk esimese usuvastase kõne, olgugi et mitte enese algatusel; selleks paistis talle usuküsimus liig kõrvalisena. Peale selle ei sattunud ta kunagi vestlusse mõne vændund kristlasega! « Praegu näib mulle enesele raskesti usutav, et mina ja mu kamraadid, kes olime ometi õhinal igat liiki uute teadmiste kallal, võisime rahulduda nii naiivse simplismiga niipea kui usuküsimus jutuks tuli. Kuid sellest lahutas meid tollal üks ületamatu psühholoogiline müür. ...Meie vanakristlike maade usklikele ei tule pähegi, kuivõrd tihedad on vaheseinad, mis eraldavad neid uskmata mõttemaailmast ». (36)

Selle situatsiooni sügavamalt põhjust näeb autor « parema maailma » ideaali külgetõmbejõus. Pikki aastaid andis ta enese elule mõtet ja indu usk kommunisti poolt loodavasse paremasse tulevikku. Alles siis, kui see usk hilisema nõukogude realiteedi vastu põrkudes purunes, avanesid ta silmad muudele väärtustele ning ta jõudis usuni Jumalasse. Niikaua kui üks veendunud kommunist usub end ühe suure ja väärtusliku sihi eest võitlevat, arvab autor, tuleb tema pöördumist ristiusku niihästi kui võimatuks pidada. « Minu puhul täitis kommunism — psühholoogiliselt võttes — üht funktsiooni, mis ei erine palju usu omast usklike juures ». (37) Kuid

« Peaaegu kõik kommunistid satuvad segadusse, kui neile öeldakse, et kommunism on neile religiooniks. Seda sellepärast et sõna « usk » tähendab nende jaoks kõigepealt midagi teoloogilist, usutõdede kogumikku, mis ei rajane millelgi « teaduslikul ». Selle peale vaatamata käitub siiras kommunismi eestvõitleja *psühholoogiliselt võttes* täpselt sama moodi nagu religioosne usklik. Tema omakasupüüdmatumus, ta loobumised, ta lootused on sama vähe 'ratsionaalsed' ». (39)

Otse tiitli *Neurootiline ateism* all seisab deklaratsioon, et kavatsusel pole kuidagi viisi ateismi neuroosiks kuulutamisele. Neurootikuid leidub ka kristlaste hulgas, jah, leidub isegi 'neuroosi-kristlasi', nagu hiljem selgub. Sellele vajalikule eelmärkusele järgneb neli näidet isikutest, kellele usuiline probleemistik nii tõsiseid hädasid tõi, et nad pidid lõpuks psühhoteraapeudi abi otsima. Kahel juhul saab ateistist kristlane, ühel hinduismi jünger, neljandal kristlasest ateist. Võrdlemisi pikkade kirjelduste sihiks on hoiatada üldistuste eest, olgu « teatud primaar-freudlikus » — igasugune religioosne usk ei saa olla muud kui neurootilise sublimatsiooni tulemus — olgu vastupidises suunas: terve inimene peab olema usklik. Praksis näitab, et usuliste kalduvuste mahasurumine mõnel juhul neuroosi põhjustab, ja et mõne isiku ateism on tegelikult 'haigus'. « Kuid, veel üks kord — hoidugem igasugusest üldistamisest! »

Pealkirjale *Marksistlik ateism* järgneb raamatu kõige pikem peatükk. Autori elukäiku arvesse võttes tuli seda oodatagi. Kuna sissejuhatava enese-analüüsi aine tegelikult samuti siia kuulub, tegeleb ümmarguselt sada lehekülge ehk kolm kaheksandikku raamatust selle teemaga. Kõnesolevas kaapiitlis leiame neli alajaotust: *Teoreetilised alused, Taganenud kristlased, Ateistid algusest peale, Intelligents*. Enne nende üksikvaatluste juurde asumist tõstetakse drastiliselt esile kom-

munismi püüet « mängida ise, ühiskondlikus elus ja üksikisiku teadvuses, rolli mida mängisid enne teda usundid ». Ratsionalistid võivad usku 'eraasjaks' nimetada ja ainuüksi ta ühiskondlikke eluavaldusi maha suruda, marksistlik kommunism ei kannata konkurentsi oma alamate isiklikemaski sfääris. « Olgugi et ta kuulutab kõige radikaalsemat ateismi, käitub kommunistlik marksism usundite suhtes võistleva usundina, umbes samuti nagu esimeste sajandite kristlus paganluse või islam ristiusu suhtes ». (84)

Marksismi teooria käsitletu edeneb käsikäes ta ajaloolise tekkimise kirjeldusega. Lõviosa pühendatakse Karl Marxile: toome sellest käesolevas numbris eraldi mõned katkendid. Marksistlik kommunism pole aga mitte ainult filosoofia, vaid ka maailma ümberkujundamist taotlev liikumine. Kummaski ei leidu paika religioosse usu jaoks: vastuolu on lepitamatu filosoofiliselt ja psühholoogiliselt.

Missugune keskkond hoolitseb tänapäeva marksismi jüngrite järelkasvu eest? Autor vaatleb kolme kategooriat, kõrvutades esiteks kristlusest tulnud usuta miljööst pärinevatega, ja pühendab siis erilehekülgi mõlemast, pluss juudiusulisest ringkonnast saanud intelligentsile.

Kristlusest tulejate suur enamik pole kunagi teadlikud kristlased olnud, nenditakse kohe alguses. Igatahes kirjeldab autor põhjalikult ainsat temale tuntud juhtumit, meest, kes oli teadlik kristlane kuni kahekümneseitsmenda eluaastani: üks mõtlemapanev lugu Kristliku Töölisnooruse eestvõitlejast, kelle usk pärast töölispreestrite-eksperimenti kurba lõppu pikka-möödu haihtuma hakkas ja lõpuks täiesti kadus. Kuid mitte vähem mõtlemapanevaks osutub vastupidises suunas kulgev lugu järgmise alajaotuse lõpus usuta üleskasvanud noorest töölisest, kes leiab sellesama töölispreestrite-missiooni kaudu tee Kirikusse. (135-139)

Õigupoolest piirdub autor, kelle teos oli esialgu määratud prantslastest lugejaskonnale, oma asumaa ja selle lõunanaabrite, Itaalia ja Hispaania olukorra hindamisega. Ta nendib kahe suuresti erineva põhikihi olemasolu. « Põlised » vabrikutöölised on Prantsusmaa ja Itaalia tööstuspiirkondades suurelt osalt ilma usuta üles kasvanud ja läbi immutatud materialistliku ilmavaatega. Ristiusk nad tegelikult ei tunne, kuid peavad teda kuuldu põhjal töötava klassi vaenlaseks. Olukord olevat viimasel ajal muutunud selles mõttes, et töölisrajoonidesse ilmuvatele vaimulikele ei lenda enam jä-

hati ka Prantsusmaal. Ta ei unusta nende « verist » kirikuvaenulikkust, kuid nendib, et kui mõni tõsikiristlik apostel nende keskele ilmub, saavad neist suhteliselt kergesti kristlased. Sellest järeldab ta, et marksistliku töölispropaganda sloganid pole siin veel alateadvuse sügavustesse tunginud, nagu äsjamainitud vabrikutöölise puhul. Töölispreestrite edu oli konversioonide mõttes ja kulutatud energiad arvesse võttes kaduvalt väike. Ent selle missiooni psühholoogilisi eeldusi silmas pidades ei tule autori arvates imeks panna pöördumiste väikest arvu, vaid seda, et neid üldse ette tuli.

Rahva usuga oli noil päevil imelik lugu. Teda materdati armutult, kui ta oli sibiitud jumala poole, ja teda turgutati vahetpidamata, kui küsimuses oli mõni parteiprogramm, lipukiri või loosung. Kui asi puutus jumalasse, siis nõuti tõendus, ja seda mitte pühast kirjast, vaid midagi olulisemat, aga kui samal ajal räägiti oma poliitilisest unistusest, siis juhatati sind paremal korral tõendusena raamatute juurde, mida kõnelejad isegi polnud lugenud või mida nad lugedes vaevalt-vaevalt taipasid, halvemal korral aga pisteti kablelejale mõni pisike brošüür pihku ning see pidi täitma käskude ja prohvetite aset.

Anton Hansen-Tammsaare

Tõde ja õigus III

rele kive ja sajatusi: neid hinnatakse selle põhjal, kas nad sotsiaalse olukorra parandamisel « kaasa löövad » või mitte. Need töölised ei näi enam alateadvuseski kristluse ideaalidele vastavat kõlapinda omavat, arvab autor, ja soovitab neile kõigepealt selgeks teha ainelise heaolu küündimatus inimese kui terviku seisukohast. Et ühiskondliku ülekohtu vastu võitlemine kristlase pühaks kohuseks on, seisab siin väljaspool vaidlust.

Hoopis teistsugusena näeb autor olukorda « alam-proletariaadi », päeva- ja juhutöölise puhul. Seda eriti Hispaanias ja Lõuna-Itaalias, kuid ko-

Vaimuinimeste puhul on raskem üldisi konstateeringuid teha. Mõnel puhul mängivad varjatud psühholoogilised põhjused, näiteks ülekohtu kannatamine vaimulike isikute läbi (siia kuuluvad ka juudid, vrd. väljavõtteid Marxi kohta), siingi tähtsat osa ateistliku hoiaku tekkimisel, teistel juhtudel tuleb nentida, et antud psühholoogilised eeldused ei luba temast ei innukat usklikku ega ülearu veendund ateisti oodatagi. Üldse näib autorile, et traditsionaalne agressiivsus usu vastu marksistlike « ajutöölise » hulgas annab maad rahulikumale vaatlusviisile.

Ratsionalistlik ateism ei vaja enese arvates muid kui puht-mõistuslikke argumente oma hoiaku põhjendamiseks, erinedes selle poolest nendest, kes ka eksistentsi puudutavaid argumente tähtsateks peavad. Niisugune Jumala ja usu eitamine « teaduse » nimel oli moes 18. ja eriti 19. sajandil. Vastukaaluks püüdsid tolle aja teoloogid siis ka usku « ratsionaalsete » argumentidega kaitsta. Vestlused üle 55-aastastega panevad autori küsima, kas paljudel juhtudel pole usu kaotamise põhjuseks olnud teatav « üleratsionaliseeritud », sõnulväljendamatust möödahiiliv teoloogi-hoiak. Sellelaadilised diskussioonid kuuluvad aga juba teaduse ja teoloogia ajalukku; tänapäeva « ratsionaalsete ateistide » enamus kuulub pigemini agnostikute kui ateistide kilda, piirdudes väitega, et neid ei veena miski Jumala või millegi üleloomuliku olemasolus.

Agnostikute hulka tuleb arvata näiteks ka eripealkirja all tüüpilisena esitatud bioloog Jean Rostand, kellele mõistus näib eksklusiiivse tõetunneta-mis-instantsina. Omapärase pealkirjaga raamatust *See mida mina usun* selgub, et tema rajab oma usu — või pigemini käesoleva silmapilgu « tõekspidamise » — kõigele sellele, mis tal on õnnestunud senini kogeda. Inimese surematust eitades tunnistab ta siiski, et « see mis paistab mulle käsitamatu selle vähese põhjal, mis ma usun teadvat, võiks lakata näimast sellisena kõige selle valgusel mis mulle teadmata on. »

Järgneb viis visandit « vähematest » selle kategooria ateistidest, valitud autori praksisest peamiselt nn. ratsionalisatsiooni-protsessi illustreerimiseks: kuna meie aja inimene omistab « mõistusele » palju suuremat väärtust kui « tundmusele », otsib ja leiab ta alateadlikult kõigile oma tegudele « mõistlikke » põhjendusi - ka seal, kus tegelikuks ajendiks osutuvad just afektiivsed kalduvused. Autori arvates on enamiku end sellesse liiki lugejate ateistliku hoiaku põhjuseks siiski

tundeelust pärit motiivid. Ta nendib veel, et möödunud sajandi ratsionalistidele omane optimism asendub meie päevil kartuse ja koguni hirmuga tuleviku ees.

Peatükis *Eksistentsialistlik ateism* on muidugi koht J.-P. Sartre'il. Kuid enne teda seisavad Augustinuse, Bonaventura, Pascali ja Kierkegaardi nimed koos väitega, et tänapäeva eksistentsialismi lipukandjate hulgas marsib vähemalt sama palju usklikke kui uskmatuid. Teatud mõttes tallab Sartre Feuerbachi-Marxi jälgi: temagi inimene teeb enesele kättesaamatutest ideaalidest jumala, « projekteerib », « võõrandab » osa enesest. Prantslase jaoks on siin küll tegemist absoluutselt kättesaamatute ideaalidega, kuid ta tunneb end — väljakuulutatud väljavaatetuse kiuste — apostlina ja nimelt masside apostlina. Vahendiks pole mingi parteiorganisatsioon: tema teeb oma teooriad kõigile kättesaadavaks romaanide ja teatrilava kaudu. Iseküsimus, kas « tõsiseltvõtmise vaimu » materdav mõttetark tegelikus elus ehk siiski mõnda asja tõsiselt ei võta. Teoreetilistelt jääb tema jaoks igatahes *kõik* mõtteetuks — muuhulgas ka religioon.

Pärast Teist maailmasõda siginend noorte « eksistentsialistide » isaks pole sugugi Sartre, mõnikord isegi siis mitte, kui asjaosaline ise seda kinnitab, nagu ühel kirjeldatud juhul, kus « eksistentsialistlik » iseäratsemine osutub häda-väljapääsuks suurest pettumusest. Teisel kirjeldatud juhul leiab psühholoog, et tema juurde toodud noorel puudus senini elamus, mis oleks teda meelitanud või sundinud kellegi teise kui iseenese vastu huvi tundma. « Snobismi osa eksistentsialismi kiirel levinemisel on kindlasti tähtsam kui Sartre'i filosoofia oma. » (213)

Ateistid väärtuste nimel näivad kristlastele kõige iseäralikumatena. Kui keegi kristluse kõrgete nõudmiste ees kohkub, osatakse sellest aru saada. Omal ajal seletati selle mõttekäigu varal uskmatute olemasolu üldse! Aga et

ristiusku võiks eitada sellepärast et ta ei nõua inimeselt küllalt palju?

Nende « kõrgemate väärtuste » ot-sijate rida algab neljanda sajandi im-peraatori Julianusega, kes nimetas kristlaste usutülisid metsloomade kisk-lemisest hullemaks. Niisuguseid Kris-tuse peakäsuga karjuvas vastuolus seisvaid nägelemisi ei puudu tänapäe-valgi ja kristlaseks saama nad ei meeli-ta. Nietzsche häirivad igatahes mitte-kaklevad kristlased palju enam. Tema ei heida kristlastele ette truudusetust Jeesuse vastu, vaid Jeesuse õpetuse « kahjulikkust » üldse. Kristlik kirik töötavat harimatule massile teavaõnd-sust, nõudes sangarlikku pühadust ai-nult vähestelt selleks võimelistelt: tu-lemuseks olevat üldine keskpärasus, millest suuremat pattu Nietzsche ei tunne. Tema inimene ei tohi mitte mi-dagi oletatava « armu » või kästud « ligimesearmastuse » hooleks jätta: temale olgu tähtis ainuüksi jõulise isik-suse eneseületamine suurtes tegudes.

Psühholoogil pole raske avastada, et Nietzsche kõlav antikristlus joh-tub noorepõlve-pettumustest, olgugi mööndes, et ta õpetus olek vahest nendetaagi umbes sama suuna võtnud. Traagiline näib olevat ka traagiliselt kadund filosoofi õpetuse saatuse: seda kasutatakse igasuguste « omamoraali-de » õigustamiseks, aga eneseületamist ja suuri tegusid maha vaikides.

Ühe tänapäeva prantsuse kirjaniku, André Malraux' mõjuga praegu 45 - 55 aasta vanusele generatsioonile õi-gustab autor tema vaatlemist eripeal-kirja all. Ateist võibolla enamgi kui Sartre ja ka mõttetuse apostel enne teda, suudab Malraux teisitimõtleva-test sümpaatiaga rääkida. Keskaia kristlust imetleb ta siiralt ja otsib niisuguse põhilise harmoonia võimalust ka tänapäeva inimkonna jaoks, kuid tagajärgelt. Ta võtab osa Hispaania kodusõjast kommunistide poolel, ent tuleb tagasi veendumusega, et needki ei luba tänapäeva inimesel tema mee-leheitlikust olukorrast välja pääseda.

Veel ühe prantsuse sulemehe, Al-

bert Camus' meelecheite-ateism paneb teatava punkti kogu raamatu peaosale. Camus pole eriline jumalavastane ju-ba sel lihtsal põhjusel, et ta näeb, kui-das sedasorti maailmaparandajatest saa-vad hullemad türannid kui nende poolt kukutatud jumalad: ta seab ühte ritta Caligula, Hitleri, Stalini ja « armsa Jumala ». Teadlik mäss kõigi türanni-de vastu on kohus ning ainult see mäss annab inimesele õiguse end mit-te oksa puua, kuigi mitte sisu ega mõ-tet meie iseenesest lootusetult mõtte-tule olemasolule.

Paradoksina kõlav *Usklike uskma-tus* vaatleb kokkuvõtte moodi üht ateis-mi oletatavatest põhjustest: kristlaste küündimatust. Milles see küündima-tus õieti seisab, pole lihtne piiritella. Üks vagatseja näiteks ei suuda äratada sümpaatiat ristiusu vastu, isegi siis mit-te, kui ta eraelu absoluutselt laitmatu on, ning vastupidi suudab seda mõni « avalik patune », kes oma puudusi au-salt tunnistab. Nn. integristide — igale uuendusele põhimõtteliselt vas-tusõdijate — hoiak johtub psühholoogi-selt sageli alateadlikust uskmatusest!

Täiendatud trüki uus lõpukapiteel *Kirik ja ateistid* nendib, et enne äsjast Kirikukogu ignoreerisid kiriklikud ringkonnad tegelikult ateismi-problee-mistikku: sellest teati, kuid sellega ei tegeldud. Autor tervitab asetleidnud muudatust ning loodab sellest isegi usklike olukorra paranemist markist-liku valitsusega maades.

Kui nüüd lõpuks raamatut kriitilise silmaga vaadata, leiame sealt muidugi hea kõrval ka vähem head. Hea, isegi väga hea, on iseenesest mitte kerge aine ladus esitamisviis, kusjuures psüh-holoogi praksisest võetud illustreerivad näited tuuakse küllalt üksikasjalikult selleks, et vähikule aimu anda problee-mide keerukusest. Lihtsustamised osu-tuvad selle kirjandusliigi puhul para-tamatuks, aga kui arvesse võtta, et niisugust raamatut oleks juba ammu-gi vaja olnud, võiks autorile isegi paigu-tist liig kergekäelist ja lünklikku kir-jutamist andeks anda. Kahju on iga-

tahes sellest, et Lenini ja Stalini üldtuntud kujudele pühendatakse ainult paar rida. Materjali ei puudu ju kumagi osas.

Esitusviisi suhtes tuleb igatahes küsida, kas see pole liialt psühholoogiseeriv? Kohati hoiatab autor küll ise ülehindamise eest, kuid mitmelgi puhul tekib soov usu-akti kui niisuguse lähema valgustamise järele ristiusu seisukohalt. Tõsi küll, autor ei pretendeeri kuskil asju puht-psühholoogiliselt selgitada, kuid vastav eripeatükk selles teoses oleks tervikule hoopis teise ilme andnud. Praegusel kujul kipub lugejale autori vastupidises suunas tehtud hoiatuste kiuste mulje jääma, et « usul või uskmatusel pole Jumalaga suurt midagi tegemist ». Jumala arm ei lase end kirja panna, kuid pole siiski mitte inimese enese teole peale- või külgekleebitud juhuslikuks lisandiks, nagu pärast selle raamatu kinnipanemist võiks arvata. Edasi tohiks juba puht-psühholoogiliselt vaieldav olla, kas teadlikust kristlasest ateistiks läi-

nud inimese uskmatuse võib olla « helge » (*sereine*, lk. 68), nagu autor arvab. Seevastu toob ta diskreetselt, kuid selgesti esile nii mõnegi ateisti puudulikud teadmised ristiusust. Häirivalt mõjub mitu vähemat ebatäpsust. Märkus « Teatavasti pole Kremli keelatud raamatute indeks sugugi vähem karm kui Vatikani oma » (84) ignoreerib tõsiolusid: katoliiklasele on küll mõned raamatud keelatud, kuid kõik kättesaadaval, kuna Kremlist oleneval alal seisavad keelatud raamatud formaalse keelu puudumise kiuste ilusti luku ja riivi taga ja on lihtsurelikule kättesaamatud. Ning keelatud teoste arvuline suhe räägib selgesti Vatikani kasuks.

Oleks väiklane, siin loeteldud soovide nimel raamatu väärtust kahan-dama hakata. Sellisenagi on ta kindlasti värskendavaks ja inspireerivaks lugemispalaks, niihästi ateistile kui kristlasele.

Vello Salo

MIKS KARL MARXIST ATEIST SAI

Katkendeid eespool tutvustatud raamatust.

Kui sügavpsühholoogia suurmeistrid — alates Sigmund Freudi enesega — on pidanud võimalikuks *a posteriori* Leonardo da Vinci, Napoleoni ja koguni Jeesus Kristuse « psühhoanalüüsi » teha, ei keela meid miski Karl Marxi ja marksistliku ateismi psühholoogiat skitseerimast. Tegelikult ongi vastuvaieldamatu, et tänapäeva kommunismi rajajast ei saanud ateist ei filosoofiliste ega teaduslike uurimuste tagajärjel, samuti mitte poliitiliste ja sot-

siaalsete võitluste tõttu konservatiivsete ja reaktionäärsete kirikute vastu. Tõikade valgusel võiks palju suurema tõenäolisusega väita, et see oli pigemini tema äge ateism, mis mängis tähtsat rolli ta filosoofiliste ja poliitiliste seisukohavõtude puhul. Teatavad Karl Marxi biograafid usuvad tema 16. või 17. eluaastas usulise kriisi tundemärke leidnud olevat. Selleks toovad nad ette ühe ta isa kirja noorele gümnaasiatile, mis kiidab usku kui

kõlbelise korra alust ja nendib, et usk jumalasse ei tohiks ometi päris absurdne olla, sest suurmehegi on uskunud. Kuid Karli isa võib kõige rohkem teistiks nimetada, selles mõttes, nagu seda oli olnud näiteks üks Voltaire mõnikümmend aastat enne teda. Liberaalse juudina ja tulise prantsuse illuminismi-filosoofia imetlejana hakkas ta pärast Reini- ja Preisimaa anneksiooni ometi luterlaseks, samuti laskis ta ristida oma naise ja lapsed. Siin polnud kuidagi viisi tegemist ehtsa usulise pöördumisega: riigikirikusse kuulumine näis talle lihtsalt kasulik edasijõudmiseks kutsealal. Pärast ristimist polnud temast rohkem kristlast kui juuti enne seda. Nii suuremeelse ja jagamatu iseloomu jaoks nagu tema pojalt Karlilt, ei suutnud isa oportunism ilmselt inspireerida suuremat lugupidamist usu vastu üldiselt ja eriti mitte kristluse vastu. Muide ei vihja Karl Marx ise ei oma mahukas kirjavahetuses ega oma raamatutes kuskil sellele oletatavale usulisele rahutusele, samuti ei lase ta paista vähimatki heatahtlik-mõistvat suhtumist usklikesse.

Kommunismi teoreetik eitab loomulikult kõiki usundeid, sest kõik teenivat ühtviisi inimese vaimset iseenesest võõrdumist. Kuid Karl Marxi puhtisiklik vimme suundub peaaegu eranditult kristluse vastu. Ei mingit valmidust selle usundi vaatlemiseks usulise teadvuse arengu kõrgeima astmena, nagu seda on teinud hulk teisi ateiste, astmena, millele ei võinud järgneda enam muud kui kõigi uskumuste eitamine. Psühholoogil tuleb tahes või tahtmata nentida lähiskaudu sedasama kirglikku viha kristluse vastu psühhoanalüüsi rajaja Sigmund Freudi juures. Temagi oli juut, elas end kristlikuks nimetavas maailmas ja tundis end selles võõrana. Kristluse eitamine toimub nii Marxi kui Freudi puhul teaduse nimel, kuid kirglik-afektiivse elemendi osa selles eituses torkab teravalt silma. Kui 19.s. sotsialism

läänes algusest peale põhiliselt ateistlikuks kujunes, on selle põhjuseks — vähemalt osaliselt — juudi soost intellektuaalide kõrge arv tema protagonistide hulgas.

Selle asjaolu käsitamiseks pole sugugi vaja kujutella ei tea mis « Siioni tarkade » komplotti Kristuse usu vastu. Tõde on kindlasti palju lihtsam. Nende päevil polnud Lääne-Euroopa religioosuses mõttes suurt kristlik, kuid tahtis seda enam kristlik olla sotsioloogiliselt võttes. Ülespürgiv juudi intelligents pörkus kõikjal usu nimel püstitatud barjääridele. Sellepärast võitlesid tema liikmed teadlikult « usulise võõrdumise » vastu filosoofia, teaduse või ajaloo nimel. Ent alateadlikult mässasid nad kristluse vastu, mille jüngrid neid kõrvale lükkasid, sundides neid elama võõrastena maades, mis olid ometi juutidegi isamaaks. Tasumõte mängib tähtsat osa peaaegu kõigi minule tuntud juutide ateistlikus hoiakus, ning Karl Marxi ateismis on selle osatähtsus tõenäoliselt veelgi suurem kui kellegi teise puhul.

Vaimse juudi-puuri vangina, alandatud isa oportunistliku konversiooni läbi, samastas end Karl Marx ühe tänapäeva psühholoogidele hästituntud protsessi vahendusel kogu inimkonnaga. Ta näeb inimsugu samuti alandatuna, samuti « enese olemusest võõrutatuna » kui iseennast. End kristlikuks nimetavas preisi riigis, mida Hegel koguni ülistab, pidi religioosne elust võõrdumine noorele Marxile näima kõigi muude võõrdumiste loomuliku lätena. Pärastpoole teeb ta pingutusi masside mobiliseerimisel võitluseks, mis kuulutab oma peasihiks majandusliku võõrdumise kõrvaldamise. Kuid tema kirjavahetuse taustal näib, et Marx annab esikoha majandusele kõigepealt sel põhjusel, et rahvamassidel pole veel küllaldaselt haridust selleks et nad laseksid end kaasa tõmmata võitluse põhilise, nimelt usulise võõrdumise vastu. Vähehaaval täpsustub ta filosoofiline õpetus, historiline materialism. See näeb igas reli-

gioonis teatavate majanduslike tingimuste « ideoloogilist pealisehitust »; sellepärast loodab ta ka, et kapitalistlikku majandussüsteemi kõrvaldades annaks proletaarne revolutsioon samaaegselt surmahoobi kristlusele. Marxi usuvaenulikkusele on iseloomustav, et iga kord kui kiriku ja riigivõimu vahel konflikt tekib, astub ta välja esimese vastu. Ta läheb koguni nii kaugele, et eelistab kirikule preisi riiki, mida ta ometi südamest põlgab.

Tänapäeva ateismi psühholoogiast ei taipa midagi see, kes unustab et selle lähtepunktiks on inimeste tahe, tollal oma individualiteedist kõrgel määral teadlikeks saanud inimeste tahe purustada kõik köidikud mis näisid nende vabadust ja väärikust aheldavat. Oma esimestes kirjutistes räägib Karl Marx lüürilise entusiasmi ja imetlusega kalju külge köidetud ning oma jumalatepõlgust kuulutavast Prometeusest. Marx näeb temas oma loomingu savenend inimese sümbolit, kes hüüab väljakutse jumalatele, kelle sooviks oleks end tema asemele seada. « Ma olen parema meelega selle kalju külge köidetud, hüüab ta, kui et ma oleksin isa Zeusi sõnakuulelik sulane! » Veelgi hiljem läheb marksistlik ateism rõhutatumalt poliitiliseks ning pretendeerib rangele « teaduslikkusele », kuid asja lähemalt vaadeldes pole raske ära tunda kontinuiteeti prometeusliku revolutsiooniga noore Hegeli õpilase, Berliini ülikooli doktori sulest. Hegel, Strauss, Bauer ja kõigepealt Feuerbach on talle lihtsateks abilisteks mõistusepärase põhjenduse vormuleerimisel ta mäsule jumalate ja enne muid kristliku jumala vastu. See on ülestõus, mille juured peituvad ühe Reinimaa liberaalse juudi poja alateadlikus hingesügavuses, juudi, kellest sai juhu-kristlane petlikus lootuses sel teel juutide elutingimustest pääseda.

Kahtlemata kestab vaidlus selle üle, kas Karl Marxi mõtlema-õpetaja Hegel oli ateist või teist, veel kaua aega. Kuid üks asi on kindel, ükskõik

missugused olid ajaloo-filosoofi isiklikud veendumused antud alal: kogu 19. s. ja osalt kaasaegne religiooni-kriitika on ühel või teisel viisil seotud Hegeli filosoofiaga. Või polnudki ehk moodsa dialektika isa see kes pretendeeris tõestada, et usudogmad pole muud kui lihtsad ettekujutused, intellekti väljatöötatud mõisted, mis ei väljenda ühtki objektiivset tõe? Marxil ja teistel noor-hegeliaanidel polnud vaja teha muud kui oma meistri idealism kriitika-luubi alla võtta — mis oli suhteliselt lihtne — selleks et nood intellekti väljatöötatud mõisted ise kaotaksid igasuguse eksistentsiaalse väärtuse. Muide, Hegeli filosoofia on rikas võõrdumis- ja projektsiooni-protsessi analüüside poolest, mis seisavad edaspidi tähtsal kohal kõigis religioosse teadvuse selgitamiskatsetes ateistide poolt.

Strauss, üks noor-hegeliaanide juhtivaid kujusid, usub et ta peab kristlust võtma lihtsa, vagade inimeste poolt tükikaupa loodud müüdina, sihiga rahuldada nende vajadust « lähedase jumala » järele. Jumal-inimene ei olevat muud kui Inimsuse sümbol. On iseloomulik, et see teooria ei püüa, nagu seda tehakse 19.s. lõpupoolel, end põhjendada enam või vähem teaduslikele argumentidele etnoloogia või ajaloo alalt: dialektiline mõte annab talle piisavalt julgust kaheksateistkümnene sajandi vanuse lüngatu pärimuse ründamiseks. Üks teine hegeliaan, Bauer, mõtleb et ta näitaks end liig lahkena kristluse vastu, kui ta kirjutaks selle usundi sünni inimteadvuse spontaansete toodete arvesse. Ristiusk olevat lihtlabane sünkretism, dekadentse kreeka-rooma maailma teoloogide kunstlik looming, kokku otsitud kõigist neile tuntud mütoloogiast. Bauer arvab et Strauss olevat olnud « liig hea », kui ta nägi lähedat seost ristiuse ja inimese uskumisvajaduse vahel: kui ristiusk sellele vastaks, oleks tal olemasolu-õigustus. Tema, Bauer, püüab seevastu tõestada radikaalset vastuolu kristluse ja inimese

olemuse vahel, nähtavale tuua kristluse põhilist *ebainimlikkust*, mis olevat « maailma õnnetuseks ».

Karl Marx võtab Straussi, Baueri, Runge jt. idealistliku kriitika järel-
dusi algusest peale põhiliste tõdedena ja arendab neid edasigi. Koguni meie päevil veel tsiteerib kenake hulk marksistlikke autoreid religioonikriitikas neid — nii vähe « teaduslike » — teooriaid meistri noorepõlve sõprade teostest.

Kuid lõppude-lõpuks osutub marksistlikule religiooni-kriitikale kõige otsustavamaks Ludwig Feuerbachi (noor-hegeliaan temagi) mõju. Meil, kes elame enam kui sajand pärast hegellikku mõttekäärimist, on tegemist, et seda usku Inimesse, mille nimel pretendeeriti inimesi « jumala türanniast » vabastada, mitte lapsikult naiivseks pidada. Et seda kõike mõista, tuleb meil mõttes asetuda « kliimasse », mis valitses Preisimaal pärast Napoleoni sõdasid.

Karl Marx oli, nagu võisime ülemal konstateerida, algusest peale ateist. Ta oli seda rohkem psühholoogilistel ja afektiivsetel põhjustel kui mõistuslike veendumuste alusel. Kuid oma aja lapsena oli tal absoluutne vajadus selle afektiivse käitumise õigustamiseks ratsionaalse põhjendusega. Ta leidis selle Ludwig Feuerbachi antropoloogias, mille ta otsekohe vaimustusega omaks võttis. Sealjuures on tähtis alla kriipsutada, et ta ei olnud, vastandina näiteks Leninile, fanaatik. Nii laskis ta end perekondlikel põhjustel 19. juunil 1843 Kreuznachis kiriklikult laulatada. Pärastpoole tegid ta kaaslased talle Londonis etteheiteid kuulsa chartistide juhi John Rogersi kiriklikust matusest osavõtmise pärast. Marx vastas: « Minu silmis pole neil usulistel tseremooniatel mingisugust tähendust. Ma läksin sinna selleks et oma sõpradele head meelt teha, ja et näidata oma lugupidamist Rogersi vastu. Kui mu sõpradel sel-

lest head meelt on, võtan ma meeeldi nende usulistest tseremooniatest osa, sest, nagu ma ütlesin, ei tähenda minule usulised tseremooniad iseenesest mitte midagi ».

Oma valjuhäälese materialistliku usutunnistuse kiuste jäi Karl Marx lõpu-
ni hegeliaaniks ja järelikult « idealistiks ». Sest mitte mingi positiivne põhjus, vaid pigemini idealistlik mõtlemisharjumus ei lase tal religioonis näha inimlikku ja struktuurilist tõsiasja, vaid ainult tühist illusiooni, enesest välja projekteeritud Mina, kes on sisemiselt jagatud ja konfliktis tegeliku maailmaga. Religioosne võõrdumine seisab tema arvates kord sotsiaalsete ebaõigluste kannatlikus ära-
kandmises, kord jälle nende « transtsendentses õigustamises ». Ta kirjutab: « Kristlus tahtis meid liha ja ta himude valitsusest vabastada sel ainsal põhjusel, et ta võtab meie liha ja me soove meile enestele võõraste asjadena. Ta tahtis meid vabastada meie loomuse nõudmistest, sest ta uskus, et meie loomus ei kuulunudki meile. Kuna ma pole seesama mis mu loomus, ei kuulu mu loomulikud soovid ja kogu mu loomulik olemus minule... » Marxi järele eitab kristlus inimese olemust ega saagi näida muuna kui põgenemisena tegelikkuse eest ja selle eitamisena. Moraali alal õpetavat kristlus inimesele alistumist — sel lihtsal põhjusel, et ta ei taotle inimest aheldava ja maharõhuva maailma parandamist. Kristlikust sotsiaalmoraalist usub Marx, et sel ei olevat muud otstarvet kui õigustada ja omaks võtta kõik ebainimlikkus ja kõik ebaõiglus mis iseloomustavad inimesoo praegust olukorda. « Kristluse sotsiaalpõhimõtted, kirjutab ta, õigustasid vana aja orjapidamist, ülistasid keskaegset orjaitket ja oskavad vajaduse korral ka proletariaadi allasurumist heaks kiita, olgugi et veidi kahetseva ilmega. Kristluse sotsiaalpõhimõtted jutlustavad valitseva ja rõhutud klassi

vajalikkust; nad piirduvad vaga sooviga, et esimene oleks teisele armuline. Kristluse sotsiaalpõhimõtted asetavad vastutasu kõigi ülekohtuste tegude eest taevasse, õigustades seega nende kordasaatmist maa peal. Kristluse sotsiaalpõhimõtted kuulutavad, et kõik rõhujate poolt toimepandud ülekohtus on õiglane karistus algpatu või muude pattude eest — või siis, et need on katsumised, mis Issand oma ääretus tarkuses ettemääratud hingedele peale paneb. Kristluse sotsiaalpõhimõtted jutlustavad argpüsklikkust, enesepõlastust, alandust, orjalikkust, alandlikkust — lühidalt kõiki pööbli omadusi. Proletariaat ei soovi end lasta kohelda pööblina. Julgus, väarikus, uhkus, iseseisvuse-tunne on leivast vajalikumad. Kristluse sotsiaalpõhimõtted nõuvad orjalikkust, proletariaat — revolutsiooni!».

Selle sõnavalingu (ja paljude teiste samalaadiliste) puhul paelub meie huvi, et see täpsust taotleb teadusmees, kes Karl Marx oli, ei tunne mingit

vajadust oma ütluste kontrollimiseks ega õigustamiseks, niipea kui jutt on usust. Ainuüksi mõne Manchesteri tehaseomaniku pealiskaudselt vaadeldud käitumisele ei oleks ta enesele iial lubanud rajada oma aja majanduslike põhimõtete kriitikat: ta uuris põhjalikult Adam Smithi, Ricardot, ning teisi tunnustatud kapitalismi teoreetikuid. Ei midagi selletaolist, kui küsimuses on religioon! Seda mis ta « kristlikeks sotsiaalpõhimõteteks » nimetab, võis ta kindlasti leida teatavate kristlaste käitumises ja võibolla koguni mõnedes jutlustes, kuid ta oleks otsinud asjata kinnitust oma väidetele ükskõik missuguses usuteaduslikus kirjutises või paavstlikus dokumendis. See kinnitab täies ulatuses meie veendumust, et Karl Marxi ateism ei sisalda mitte midagi teaduslikku, vaid pärineb keerukast afektiivsest situatsioonist, mille seletamine pole poliitilise ökonomia, vaid sügavpsühholoogia asi.

Ignace Lepp

Esileheküljel: Ronchampi kabel. Foto M. Desjardins (ajakirja *Réalités* lahke loaga).

« Mõnikord tuleb siia arhitekte ja professoreid Ida-Euroopast. Nad tulevad õppeotstarbel, kuid üllatuvad iga kord. Nad uskusid lääneliku tsivilisatsiooni surnud olevat, võimetu nii hämmastavalt elavaid monumente püstitama. Aga näe, äkki seisab Ronchamp nende silmade ees. Üks neist, arhitektuuri-professor, üllatas mind nende sõnadega: « See kirik teeb meie kõige kindlamini tagatud põhimõtted küsitavaks ». Üks teine, kes saabus ateistina, klammerdus kaheksaks päevaks selle pühapaiga külge: siin ta nuttis ja leidis uuesti kätte tee palve juurde. Oo, need asjad on peaaegu liig õrnad selleks et neist rääkida: neist kõneldes tuleb alati hirm, et nad teatavaks saades kuidagi purunevad.

Ka muhemeedlasi käis siin: neil pole ju oma mošeed. Sisse astudes võtsid nad kingad jalast; sees olid nad haaratud imetlus- ja aukartuse-tundest. « Kas me tohime siin palvetada? » Nad pidasid oma palve ja tulevad kindlasti tagasi. See kabel nagu ei kuulukski siia maailma ».

Ronchampi preester